

Franca, przymiot, kiła, syfilis – wiele nazw jednej choroby

dr n. hum. Beata Olędzka, adiunkt

Studium Języków Obcych
Warszawski Uniwersytet Medyczny
ORCID: 0000-0003-0676-3263

E-ISSN 2353-8597; ISSN 1231-028X; nr art. Lek.202504.07 © P

W poprzednim numerze „Leku w Polsce” (nr 03/2025) wyjaśniałam, skąd się wzięły łacińskie nazwy *lues* i *syphilis*. Kontynuując temat, opiszę etymologię nazw polskich określających wiadomą chorobę.

Zanim do nich przejdę, jeszcze kilka słów o terminie *syphilis*. Wiemy już, co opisywałam w poprzednim numerze, że nazwę stworzył włoski poeta Girolamo Fracastoro w swoim poemacie *Syphilis sive morbus Galicus* – „Syfilis albo choroba galijska” i wzięła się ona od imienia *Syphilus*, które nosił pewien pasterz. Skąd jednak takie imię i co ono oznacza? Teorii na ten temat jest kilka: 1. od wyrazu *sysphilos* – „przyjaciół świń”, gr. *σῦς* [sys] – „świnia” i *φίλος* [philos] – „przyjaciół, miłośnik”; 2. od wyrazu *symphilos* – „kochający wzajemnie”, od gr. *συμφιλέω* [symphileo] – „wzajemnie kochać”; 3. od imienia *Sypilus* – według mitologii imię syna Niobe, która została ukarana przez bogów śmiercią swoich wszystkich dzieci¹; 4. połączenie słów *Sypilus* + *Phyllis*, gdzie *Phyllis* to mitologiczne imię królowny trackiej, która z żalu za ukochanym zamieniła się w drzewo migdałowe, a jego kształt przypomina ludzi chorujących na kiłę².

Przejdźmy teraz do nazw polskich. Najstarszą wymienioną w tytule jest „franca”, datowana na lata 1500–1502. Nazwa wskazuje na pochodzenie

tej choroby z Francji. Termin „przymiot” w XVI w. znany był w znaczeniu „zaraza, choroba zaraźliwa”. Pochodzi od wyrazu „przymiotać się”, o chorobie – „przerzucić się, zarazić”. W obecnym znaczeniu rozpowszechnił go Wojciech Oczko w swojej publikacji *Przymiot* (1581 rok)³. Termin „syfilis” jest oczywiście pożyczką z łaciny, „kiła” zaś jest wyrazem prasłowiańskim (prśł. *kyla) o ogólnym znaczeniu „guz, wypukłość”. Występuje we wszystkich językach słowiańskich w znaczeniu „przepuklina”, np. czes. *kýla*, słowac. *kyla*, ros. *kiła*, ukr. *kyłá*, słoweń. *kíla*, bułg. *kiła*. W języku polskim wyraz jest poświadczony w XV w. w znaczeniu „choroba roślin krzyżowych (guzowate nabrzmienie na korzeniach)”. Termin ten dość wcześnie stał się terminem medycznym (Ludwik Perzyna, 1792 r.) i był używany w różnych znaczeniach. Dopiero w XX w. stabilizuje się następujące znaczenie medyczne: „przewlekła choroba weneryczna wywołana zakażeniem krętkiem bladym, objawiająca się owrzodzeniem narządów płciowych, później atakująca też inne narządy; syfilis, *lues*”⁴.

¹ F. Cairns, *Fracastoro's „Syphilis”, the Argonautic Tradition and the Aetiology of Syphilis*, „Humanistica Lovaniensia”, 1994, nr 43, s. 25.

² *Girolamo Fracastoro and the Origin of the Etymology of Syphilis*: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://www.scrip.org/pdf/AHS_06_03_Content_2017091114014254.pdf [dostęp: 18.02.2025].

³ I. Steczko, *Przymiot albo dworska niemoc i jej synonimiczne miana w polszczyźnie XV i XVI wieku [w:] Epidemie w dziejach Europy: konsekwencje społeczne, gospodarcze i kulturowe*, Kraków 2016, s. 156–168.

⁴ Krystyna Długosz-Kurczabowa: <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/kiła;9544.html> [dostęp: 18.02.2025].